

UOT 7.0

**“LA CARICATURE” SATİRİK JURNALININ NƏSRİ VƏ AVROPA
KARİKATURA MƏKTƏBİ****B.K.Hacıadə**

(AMEA-nın akademiki İ.Ə.Həbibbəyli tərəfindən təqdim edilmişdir)

Məqalədə karikaturanın cəmiyyətdə tanınmasında, populyarlıq qazanmasında, müstəqil janr kimi inkişafında satirik mətbuatın əhəmiyyəti qeyd olunmuş, Fransa inqilabı dalğasında nəşrə başlamış “La Caricature” (Paris, 1830) satirik jurnalının cəmiyyətdə nüfuzu, siyasi kəsəri vurğulanmışdır. “La Caricature” jurnalının baş redaktoru, ədəbiyyatçı Ş.Filiponun məhsuldar və səmərəli fəaliyyəti, inqilabi ruhda köklənmiş, jurnalın baş rəssamı O.Domyenin zəngin yaradıcılığı araşdırılmış, onların birgə əməkdaşlığı haqqında məlumat verilmişdir. Dövrünün tanınmış rəssamlarının jurnalın səhifələrində dərc olunmuş, özünün tənqidi məzmunu ilə seçilən satirik rəsmləri, ciddi ictimai-siyasi yük daşıyan, tənə, ironiya və sarkazmla aşılənmiş karikaturaları təhlil olunmuşdur. Bu karikaturaların tədqiqatı cəlb olunması satirik qrafikanın təməllərini göstərməyə, bu rəsmlərin məhiyyətinə, sujet xəttinə, mövzu seçiminə, həmçinin bədii həllinə nüfuz etməyə imkan vermiş və əlbəttə, karikaturanın bir sənət növü kimi əhəmiyyətini və siyasi kəsərə malik olduğunu sübut etmişdir.

Açar sözlər: karikatura, satirik jurnal, tənqid, ironiya, sarkazm, rəssam, yaradıcılıq, cəmiyyət

Giriş

XIX əsrdə Avropa incəsənətində, xüsusilə də Fransa təsviri sənətində yeni təmayüllər meydana çıxmışdır. Bu yeni təmayüllər, yeni cərəyanlar rəssamların da yaradıcılığına təsir göstərmiş, yaranan əsərlərin istiqamətini, forma və məzmununu müəyyənləşdirmişdir. İctimai ziddiyyətlərlə dolu olan həyat ədəbiyyatın, publisistikanın, eləcə də təsviri sənətin qarşısına yeni vəzifələr qoyurdu. Dövr yeni bədii formalar, yeni yanaşmalar, yeni mündəricə tələb edirdi. Yaranmış bu şəraitdə karikaturaçı rəssama özünü ifadə baxımından tamaşaçı ilə ünsiyyətinin daha intensiv və sürətli olmasını təmin etmək üçün satirik mətbuata ciddi ehtiyac var idi. Bu sahəni tədqiq edən alimlərin fikrinə görə, satirik qrafikanın inkişafında satirik mətbuatın rolu əvəzsizdir. Məhz satirik jurnallar vasitəsi ilə karikatura bir sənət növü kimi geniş kütlə arasında tanınır, populyarlıq qazanır, təsir və nüfuz dairəsini genişləndirir, inkişaf edir.

Avropanın istər kübar cəmiyyəti, istərsə də geniş xalq kütləsi karikatura janrı ilə yaxından tanış idilər. Bu tanışlıq çap edilən çoxsaylı vərəqələr, həmçinin dövrü mətbuat səhifələrində ara-sıra dərc olunan satirik rəsmlər vasi-

təsi ilə baş vermişdi. İnsanlar ətrafda, gündəlik həyatda üzləşdikləri haqsızlıqlara, təcavüzə, işğala, hərc-mərcliyə, mövcud hakim dairələrə öz etirazlarını bildirmək məqsədilə bütün vasitələrdən, o cümlədən karikaturadan istifadə edir, bu mübariz sənət növünün imkanlarından bəhrələndirilirdi. Bu mənada Avropa incəsənətinin paytaxtı sayılan Fransa da istisna deyildi.

Fransada baş verən siyasi təlatümlər karikaturanın daha da populyarlaşmasına təsir etmiş, bu janrın imkanlarını genişləndirərək qrafikanın ksiloqrafiya, ofort, litoqrafiya kimi sahələrində də tətbiqinə təkan vermişdir. Təsadüfi deyildir ki, 1830-cu ilin iyulunda baş vermiş ilk burjuva inqilabından cəmi 2 ay sonra inqilabi ruhda köklənmiş ədəbiyyatçı Şarl Filipon (*Charles Philipon, 1800-1862*) “La Caricature” (“*Karikatura*”) jurnalını təsis etmişdir. Bu jurnal dünya tarixində məzmun və profil baxımından ilk satirik jurnallardan biri hesab olunur. Yüksək təşkilatçılıq qabiliyyəti olan Ş.Filipon həftəlik “La Caricature” jurnalının xalq arasında populyarlığını və hakim dairələrin zəifliyini hiss edərək, 1832-ci ildə “Le Charivari” (“*Şarivari*”) gündəlik satirik qəzetinin də nəşrinə başlayır (şəkl.1).

“La Caricature” jurnalında, həmçinin iki il sonra işıq üzü görmüş “Le Charivari” satirik qəzetində Fransanın yeni monarxı Lui Filippin hakimiyyətini yerindən silkələməyə qadir olan kəskin süjetli karikaturalar, kralı rüsvay edən konkret ünvanlı şarjlar və satirik rəsmlər dərc edilirdi. Bu işdə də jurnalın rəssamı Onore Domyenin (*Honoré-Victorin Daumier, 1808-1879*) fəaliyyəti xüsusi qeyd olunmalıdır. Avropa, eləcə də dünya karikatura tarixində əvəzsiz xidmətlər göstərmiş, dövrünün nəhəng siyasi karikatura ustası kimi tanınmış Onore Domyenin yaradıcılığı və fəaliyyəti inqilabdan sonrakı və post-Napoleon dövrünün satirik rəngkarlığı və qrafikasında əhəmiyyətli hadisəyə çevrilmişdir. Rəssamın yaradıcılığının ilk illərindən danışarkən qeyd etmək lazımdır ki, onun müəllifi olduğu litoqrafiyaların mövzusunun Parisin gündəlik qaynar həyatı, şəhər sakinləri, tamaşaçıda maraq və təbəssüm doğuran tiplər təşkil edirdi. Təsadüfi deyildir ki, Domyenin yaradıcılığı Ş.Filipponun diqqətini dərhal cəlb edir və bununla da gənc rəssam “La Caricature” jurnalına dəvət olunur. Qısa zaman ərzində o, jurnalın aparıcı rəssamı kimi tanınır və geniş xalq kütləsi arasında siyasi karikatura ustası kimi böyük uğur qazanır. Fransız rəngkarı, qrafiki və heykəltəraşı O.Domye jurnalla əməkdaşlıq etdiyi illər ərzində ən müxtəlif mövzuları işıqlandıran bir-birindən maraqlı əsərlər yaratmışdır. Onun kəskin süjetli əsərləri iti və acı, hətta məhvedici idi. Rəssam öz əsərlərində monarxiyanın qəddar və riyakar simasını açır, ölkədəki hərc-mərcliyi, hakimiyyətdə baş alıb gedən korrupsiyanı, söz azadlığının boğulmasını bütün çılpalığı ilə göstərirdi. Domyenin satirasının əsas obyekti Fransa monarxı Lui Filipp idi. Rəssam öz “qəhrəman”ını gah çətirli “təvazökar” burjua, gah cəllad, gah bədheybət, gah da məhbusun ölümünü gözləyən həbsxana həkimi kimi təqdim edirdi. Onun karikaturaları jurnalın səhifələrində, eləcə də iriformatlı qalın kağızlardan ibarət ayrı-ayrı vərəqlərdə çap olunur, siyasi plakat kimi böyük tirajlarla satılırdı.

Qeyri-adi istedadı ilə seçilən O.Domyenin partlayıcı gücə malik olan silsilə əsərləri artıq hakim dairələri ciddi narahat edirdi. Rəssam kəskin süjetli karikaturalarına görə təqib olu-

nur, təzyiqlərə məruz qalırdı. Jurnalda dərc olunmuş bir karikaturanı həzm edə bilməyən hakim qüvvələr hətta Domyeni altı ay azadlıqdan məhrum etmiş, jurnalı və onun redaktoru Ş.Filipponu 6000 frank məbləğində cərimə ilə cəzalandırmışdı. Hakim dairələrin ciddi narazılığına, rəssamın həbsinə, redaksiyanın yüksək məbləğdə cərimə edilməsinə səbəb olan bu karikaturada Fransa kralı Lui Filipp öz xalqını yeyən acgöz bədheybət kimi təsvir olunmuşdu [1, s.167].

Yeni ideyalarla aşib-daşan karikaturaçı rəssam O.Domye və jurnalın redaktoru Ş.Filippon Fransanın yeni seçilmiş monarxının başının formasının armuda oxşamasından məharətlə istifadə edərək, bu oxşarlığı daha da qabartmışdılar. Oxucuda gülüş doğuran bu tapıntı, əlbəttə, çoxlarının ürəyindən xəbər verirdi. “La Caricature” jurnalı və “Le Charivari” qəzetinin elə bir nömrəsi yox idi ki, orada kralın başının armuda oxşarlığını qabardan, eybəcərliyini vurğulayan hansısa bir karikatura dərc olunmasın. Domyenin müasirlərinin yazdıqlarına görə, parisililər görüşəndə bir-birinə “Sən “Şarivari”nin bugünkü nömrəsini oxumusanmı?” sualı ilə yox, “Sən bugünkü armudu görmüsənmi?” sualı ilə müraciət edirdilər [2, s.28]. Bu fakt karikaturanın insanların şüuruna təsir gücünü, bu sənət növünün cəmiyyətdə, xalqın məişətində əhəmiyyətini və əlbəttə, rəssamın istedad və məharətini bir daha sübut edir.

Fransa hakim dairələrinin jurnala, həmçinin redaksiya heyətinə təzyiq və təqiblərinə baxmayaraq, bu iki inqilabçı ruhlu insan – Ş.Filippon və O.Domye öz fəaliyyətlərini davam etdirərək birlikdə mübarizə aparmışlar. “La Caricature” jurnalını daha sonralar nəşr edilən digər satirik jurnallardan fərqləndirən cəhətlərdən biri də Ş.Filippon və O.Domyenin əməkdaşlığı nəticəsində yaranmış geniş mənada üslub vəhdəti və ideya birliyi idi. Dünya təsviri sənəti tarixində yazıçı ilə rəssamın məhsuldar yaradıcılıq əməkdaşlığı, illüstrasiya ilə ədəbi mətnin üzvi vəhdəti öz nümunəsini “La Caricature” jurnalında, Ş.Filippon və O.Domyenin təmsalında tapmışdı desək, yanlışmıq (*üslubların bu cür vəhdətini Azərbaycan mətbuat tarixində “Molla Nəsrəddin” satirik jurnalında, Cəlil Məmməd-*

quluzadə və Əzim Əzimzadə əməkdaşlığında da görmək olar). Bu əməkdaşlıq müasir dövrün yazıçı və rəssamları üçün gözəl nümunədir.

Belə birliyin, əməkdaşlığın və məhsuldar fəaliyyətin nəticəsi kimi yeni-yeni əsərlər yaranmış, karikatura müstəqil bir janr kimi inkişaf edərək daha da populyarlaşmışdır. “La Caricature” jurnalında çap edilən satirik rəsm və karikaturalar, felyeton və hekayələr ideya baxımından qabaqcıl mövqedən işıqlandırılır, Avropada və ölkə daxilində baş verən hadisələr obyektiv qiymətləndirilir. Bu isə jurnalın satirasına xüsusi əhəmiyyət və kəsərlilik verirdi.

O.Domyenin XIX əsrin 30-cu illərində “La Caricature” satirik jurnalında dərc olunan inqilabi ruhlu əsərləri sırasında hakim dairələrin xalqın qəzəbindən ehtiyat etməsini, onların da im qorxu içində yaşamasını göstərən “O bizim üçün artıq təhlükəli deyildir”, burjua cəmiyyətinə mövcud olan mənəviyyatsızlıq, rüşvət və dəllallıq kimi qüsurları ifşa edən “Biz hamımız alicənab və nəcib insanlarıq”, mətbuata göstərilən təzyiq və təpki, söz azadlığının boğulmasını gündəmə gətirən “Mətbədə axtarış”, “Mətbuatın vəziyyəti”, eləcə də cəmiyyətdə müşahidə olunan müxtəlif hadisələri yumorla işıqlandıran “Redaksiyada”, “Məhkəmədən sonra”, “Fotoqraf”, “Narazı rəssam”, “Burjua Kupidonu” və digər əsərləri diqqətəlayiqdir.

İnqilabçı rəssamın yüksək peşəkarlıqla işləyib hazırladığı məşhur “Mətbuat azadlığı” (və ya “Burnunuzu soxmayın”) əsərində də eyni mövzu işıqlandırılır. Əsərin mərkəzində mətbuatın azadlığını qoruyan mətbəə işçisi (fəhlə) təsvir olunmuşdur. Ciddi ictimai-siyasi yük daşıyan bu rəsmdə adi fəhlə geyimində göstərilmiş qəhrəman mətbuatın rəmzi sərhədlərinin keşiyini çəkir. Onun ətrafında isə mətbuat azadlığına təcavüzə hazır olan, daha dəqiq desək, mətbuat azadlığına hücum edən qüvvələri görmək olar. Rəsmi solunda əlində tutduğu çətirlə fəhləni hədələyən Lui Filipp və onu saxlamağa çalışan Qizo və Persi təsvir edilmişdir. Rəsmi sağında isə mətbuat azadlığına dözə bilməyib huşunu itirmiş X Karl və onu özünə gətirməyə çalışan digər krallar görünür. Əsərdə müəllif əsas qəhrəmanın fiqurunun bütün proporsiyalarını realistik prinsiplər əsasında işləyərək, onu

şux, qədd-qamətli və gözəl üz cizgiləri ilə göstərmişdir. Arxa plandakı “qəhrəmanlar”ı isə rəssam eybəcərləşdirərək cılız və gülünc vəziyyətdə təsvir etmiş və bununla da tamaşaçıda öz qəhrəmanına rəğbət və sevgi, mətbuat azadlığına basqı göstərən krallara və hakim dairələrin nümayəndələrinə isə nifrət və ikrah hissi aşılamağa nail olmuşdur (şəkl.2).

Domye öz xalqının, öz dövrünün rəssamı olmuşdur, lakin B.Yefimovun qeyd etdiyi kimi, onun yaradıcılığı hamıya aiddir və bu gün də müasir və mübarizdir. Rəssam öz yaradıcılığı və fəaliyyəti ilə Fransada, daha geniş mənada, Avropada bir məktəb yaratmışdır. Bu məktəb bir çox rəssamların bəhrələnmə biləcəyi zəngin mənbədir. Heç də təsadüfi deyildir ki, Domyenin və onun əməkdaşlıq etdiyi “La Caricature” və “Le Charivari”nin təsiri ilə bu sənət növü daha da sürətlə inkişaf etmiş və nəticədə təkcə Fransada deyil, ümumən Avropada çoxsaylı satirik jurnallar yaranmış, peşəkar rəssamlar yetişmişdir. O.Domyenin bu illər ərzində satira və karikatura janrında yaratdığı 4 min litoqrafiya, 900-dən çox qravürə, 800-ə yaxın akvarel və 60-dan artıq heykəltəraşlıq əsəri böyük bir sərvətdir [3, s.18].

Fransada karikaturanın inkişaf mərhələləri və orada yaranmış ilk karikaturalar, dərc olunmuş satirik jurnallar və bu jurnallarda çalışmış böyük rəssam ordusu haqqında müxtəlif tədqiqatçıların, sənətsünasların çox əhəmiyyətli fikirləri vardır. Tanınmış karikatura nəzəriyyəçisi və rəssam Jan-Mari Bertin Fransada karikaturanın ilk əlamətləri, bu janrın inkişaf mərhələləri haqqında “Dünya karikaturası” kitabında yazır: “Fransada satirik məzmunlu ilk illüstrasiyalı nəşrlər böyük vərəqələr şəklində çap edilirdi. Bu vərəqələrdə əsas tənqid hədəfi olan kilsə xadimlərinin, ruhanilərin obrazları tədricən siyasi və sosial xarakter daşıyan və daha ciddi mövzulu karikaturalarla əvəz olundu. Fransa inqilabi dövründə mətbuat səhifələrində yaranmış karikaturalar isə dərc olunduğu mətbuat orqanının siyasi baxışını əks etdirirdi. Artıq XIX əsrdə Fransada 250-dən artıq satirik jurnal və qəzet nəşr olunurdu” [4, s.121].

Jan-Mari Bertinin gətirdiyi bu rəqəm çox böyük maraq doğurur. Əlbəttə, XIX əsrin əv-

vəllərində bir ölkədə 250-dən artıq satirik jurnal və qəzetin nəşr olunması çox yüksək göstəricidir. Bu, ilk növbədə xalq arasında həmin sənət növünə rəğbət, cəmiyyətdə isə tənqiddə dözümlülüyn göstəricisi kimi qiymətləndirilməlidir. İkinci maraqlı məqam isə bu qəzet və jurnallarda çalışmış karikaturaçı rəssamlar ordusudur. Yuxarıda qeyd olunduğu kimi, həmin dövrdə karikaturaya müraciət edən rəssamların sayı da həddən artıq çox olmuşdur. Burada say göstəriciləri ilə yanaşı, dərc olunmuş hər bir karikaturada, satirik rəsmdə müşahidə edilən yüksək peşəkarlığı, orijinal rəssam tapıntıları da xüsusi qeyd etmək lazımdır. Jan-Mari Bertinin hər bir mətbuat orqanının özünün siyasi baxışı olması və dərc olunan karikaturaların bu siyasi baxışı əks etdirməsinə dair fikrini də diqqətdən yayındırmaq olmaz. Bu fakt Avropada hələ 200 il əvvəl rəssam və jurnalistlərin öz mövqelərini və siyasi baxışlarını nümayiş etdirmək üçün münasib şəraitin, əgər obrazlı desək, tribunanın olmasını təsdiq edir. Əlbəttə, bütün bunlar rəssamların yaradıcılıq imkanlarını genişləndirir, onlara özünüifadə üçün şərait yaradırdı.

Artıq qeyd olunduğu kimi, karikaturanın inkişafında satirik mətbuatın rolu əvəzsizdir. Məhz “La Caricature” jurnalı və “Le Charivari” qəzetinin nəşri, xalq arasında populyarlığı bu janra müraciət edən rəssamların sayını artırmışdır. “La Caricature” jurnalının öz barışmaz mövqeyi ilə seçilən nəşiri və redaktoru Ş.Filipon və kəskin süjetli, ifşaedici karikaturaların müəllifi O.Domyenin birgə yaradıcılıq fəaliyyəti nəticəsində bu jurnalın ətrafında inqilabi ruhda köklənmiş rəssam-jurnalistlər toplanmışdı. Məhz o fədakar insanların fəaliyyəti, bu sənətə bağlılığı karikaturanı mübarizə meydanına çıxartmış, geniş xalq kütlələrinə bu sənət növü ilə tanış olmaq imkanı vermişdir.

XIX əsrdə Fransada karikatura artıq cəmiyyətin, gündəlik həyatın ayrılmaz bir hissəsinə çevrilmişdi. Ölkədə nəşr edilən çoxsaylı satirik jurnallar və qəzetlər, karikatura və satirik rəsmlər, vərəqlər böyük tirajlarla satılırdı. Karikaturaçı rəssamlar ətrafda baş verən ictimai-siyasi hadisələrə, mövcud problemlərə münasibət bildirir, dövrü üçün aktual olan problemləri öz əsərlərində işıqlandırırldılar. Belə rəssamlar sı-

rasında Pol Qavarni və Jan İnyas İzidor Qranvilin adlarını xüsusi qeyd etmək yerinə düşərdi. Öz dövründə qrafika ustası və kitab illüstratoru kimi tanınmış Pol Qavarni (*Paul Gavarni, Hippolyte Sulpice Guillaume Chevalier, 1804-1866*), əsasən, məişət mövzulu karikaturaların müəllifi kimi şöhrət qazanmışdır. P.Qavarninin ən sevimli mövzularından biri Paris karnavalları idi. Lakin karikaturaçı rəssam “Le Charivari”, “Artist”, “İllüstrasion” və digər mətbu orqanlarının səhifələrində davamlı olaraq dövrü üçün aktual mövzularda tənqidi əsərlərlə də çıxış edirdi. P.Qavarninin öz orijinallığı ilə seçilən “Kölgələr”, “Ölümçül zərbə”, tənqidi ruhlu “Ölümdən sonra”, “Yerli polis”, incə yumorla aşılənmiş “Parisdə karnaval”, “Maskarad”, “Paris modabazı” kimi əsərləri bugünkü oxucuda onun həyata baxışı, siyasi mövqeyi, zövqü haqqında geniş təsəvvür yaradır.

Satirik qrafika sahəsində uğurla çalışmış rəssamlardan biri də Jan İnyas İzidor Qranvil (*Jean Ignace Isidore Gérard, 1803-1847*) olmuşdur. Əsasən, kitab illüstratoru kimi tanınmış J.Qranvil burjua inqilabından sonra karikaturaçı rəssam kimi fəaliyyətə başlamış, “La Caricature”, “Le Charivari” kimi satirik nəşrlərlə sıx əməkdaşlıq etmişdir. Təsədüfi deyildir ki, müasirləri J.Qranvili O.Domye və P.Qavarnidən sonra Fransanın üçüncü karikaturaçısı kimi qəbul edirdilər. Güclü müşahidə qabiliyyəti, kəskin satirası və geniş fantaziyası ilə seçilən rəssamın əsərlərində əsas hədəf monarxiya və onun tör-töküntüləri, cəmiyyətdə müşahidə olunan əyintilər və haqsızlıqlar idi. Çox maraqlıdır ki, həyatda gördüyü əyintilərə tam mənada yumorla və ironiya ilə yanaşmağı bacaran rəssam ətrafda baş verən hadisələri satira ilə yoğurub rəsmə köçürməyi bacarırdı.

J.Qranvil yüksək peşəkarlıqla işləyib hazırladığı əsərlərində fikri oxucuya çatdırmaq üçün müxtəlif vasitələrdən – məsələn: heyvan, quş və bitki elementlərindən, əşyalardan məharətlə istifadə edirdi. Bu yanaşma müəlliflə tamaşaçı arasında sanki ünsiyyət yaratmağa, ona karikaturanın sətiraltı mənasını anlatmağa kömək edirdi. Öz sənətinə vurğun, peşəsinə sadıq olan rəssam bu illər ərzində bir-birindən maraqlı və orijinal əsərlər yaratmışdır. J.Qranvilin

müəllifi olduğu “Şövcə gəlmiş güllər”, “Metamorföz”, “Cənab Votur”, “Balıqçı” kimi əsərləri tamaşaçıya, onun baxışını, mövqeyini anlamağa və əlbəttə, rəsmətmə mədəniyyəti ilə tanış olmağa imkan verir.

XIX əsrdə, eləcə də XX əsrin əvvəllərində Fransada dərc olunan satirik jurnalların və bu jurnallarla əməkdaşlıq edən rəssamların sayı ildən-ilə artırdı. Həmin dövrdə fransızların hər nömrəsini səbirsizliklə gözlədikləri “La Caricature” satirik jurnalı və “Le Charivari” qəzeti ilə yanaşı, “La Silhouette” (“*Siluet*”, 1829-1831), “L’Eclipse” (“*Günəş tutulması*”, 1868-1876), “La Lune Rousse” (“*Bədirlənmiş ay*”, 1876-1879), “Le Rire” (“*Gülüş*”, 1894-1950), “L’Assiette au beurre” (“*Yağlı quyruq*”, 1901-1912), “Le Canard Enchaîné” (“*Mıxlanmış ördək*”, 1915) və digər satirik jurnal və qəzetlər də dərc olunurdu (şəkl.3).

Həmin jurnallar sırasında 1894-cü ildə nəşrə başlamış “Le Rire” (“*Gülüş*”) satirik jurnalı ən populyar və uzunömürlü jurnallardan biri sayılır. “Le Rire” jurnalında beynəlxalq aləmdə baş verən siyasi hadisələr, həmin dövr üçün aktual olan problemlər işıqlandırılır, ölkədə baş alıb gedən korruptsiya, özbaşınalıq, haqsızlıq kimi neqativ hallar tənqid olunurdu. Jurnalda dərc olunan karikaturalar peşəkar rəssam dəst-xətti və üslub müxtəlifliyi ilə də seçilirdi. Bu, əlbəttə, jurnalla əməkdaşlıq edən rəssamların sayının kifayət qədər çox olması ilə izah oluna bilər. Məsələn, jurnalın səhifələrində özlərinin müxtəlif mövzulu əsərləri ilə Anri de Tuluz-Lotrek, Şarl Leandr, Jorj Qurs, Rene Jorj German-Pol, Xuan Qris, Albert Qiyom, Abel Fevr, Lüsüen Metive, Jorj Menye, Jan-Lui Foren, Adolf Vilet, Manuel Luke, Jül Aleksandr Qrün, Qus Bofa və digər karikatura ustaları davamlı olaraq çıxış etmişlər [5].

“Le Rire” satira və yumor jurnalının iç səhifələri qara-ağ rəngdə çap edilsə də, üz və arxa səhifələrində verilən karikaturalar və şarjlar rəngli olurdu. Qeyd olunduğu kimi, jurnalda üz qabığında dərc edilən və ciddi ictimai-siyasi yük daşıyan müxtəlif mövzulu karikaturalarla yanaşı, tanınmış siyasi xadimlərin, ölkə başçılarından, eləcə də məşhur insanların şarjları da təqdim olunurdu. Bu, əlbəttə, jurnalın populyarlığının artırılmasına hesablanmışdı.

Avropa mədəniyyətinin beşiyi sayılan Fransada yuxarıda haqqında danışdığımız “La Caricature”, “Le Charivari”, “La Silhouette”, “Le Rire”, “Le Canard Enchaîné”, “L’Assiette au beurre”, “L’Eclipse”, “La Lune Rousse”, “La Baïonnette” kimi satirik jurnal və qəzetlərin nəşri satirik mətbuat sahəsində böyük canlanma, oyanış yaratmışdır. Məhz bu jurnalların təsiri altında nəinki Fransada, eləcə də Avropanın digər ölkələrində çoxsaylı satirik jurnal və qəzetlər işıq üzü görmüşdür. Dünyada, eləcə də Avropanın siyasi həyatında baş verən hadisələr, cəmiyyətdə müşahidə olunan əyintilər və nöqsanlar onların yaradıcılığına yol tapır, əsərlərinin, demək olar ki, əsas qayəsini təşkil edirdi. İngiltərədə “Punch” (“*Təlxək*”, 1841-1992), “Fun” (“*Əyləncə*”, 1861-1901), “The Owl” (“*Bayquş*”, 1864-1870), “Tomahawk” (“*Balta*”, 1867-1870), “Vanity Fair” (“*Şöhrətpərəstin yarmarkası*”, 1868-1914), Almaniyada “Eulenspiegel” (“*63-ü Təlxək*”, 1848-1853), “Kladderadatsch” (“*Qəza*”, 1848-1944), “Berliner Wespen” (“*Alman arısı*”, 1868-1891), “Ulk” (“*Parodiya*”, 1872-1933), “Der wahre Jacob” (“*Doğruçu Yakob*”, 1879-1933), “Simplicissimus” (“*Simpliçissimus*”, 1896-1944), Avstriyada “Kikeriki” (“*Kukareku*”, 1861-1933), İspaniyada “La Campana de Gràcia” (“*Zarafat zıngırovu*”, 1870-1934), “L’Esquella de la Torratxa” (“*Qala zıngırovu*”, 1872-1939), “Cu-Cut!” (“*Ku-Kat*”, 1902-1912), İsveçrədə “Nebelspalter” (“*Sis-balta*”, 1875 - ?), İtaliyada “L’Asino” (“*Uzunqulaq*”, 1892-1925), “Il Mulo” (“*Qatır*”, 1907-1925), “Il Becco Giallo” (“*Sarı dimdik*”, 1924-1926), Danimarkada “Svømmeløven” (“*Qapalı dairə*”, 1915-1925), eləcə də Polşada “Wiadomości brukowe” (“*Küçə xəbərləri*”, 1816-1822), “Mucha” (“*Milçək*”, 1868-1939), “Cyruklik Warszawski” (“*Varşavalı bərbər*”, 1926-1934), Rusiyada “İskra” (“*Qılgıncı*”), “Arlekin” (“*Təlxək*”), “Veselçak” (“*Şən adam*”), “Budilnik” (“*Zəngli saat*”) kimi yüzlərlə satirik jurnal və qəzet dərc olunurdu [6; 7; 8]. Məhz bu satirik mətbu orqanları vasitəsilə karikatura bir sənət növü kimi daha çox tanınmış və populyarlıq qazanmışdır.

Şəkil 2. "Le Charivari" satirik jurnalı (1832-1833 illər)

Şəkil 3. "La Caricature" satirik jurnalı (1844-1845 illər)

Şəkil 4. "La Silhouette" satirik jurnalı (1829-1831 illər)

Şəkil 5. "Le Rire" satirik jurnalı (1894-1900 illər)

Şəkil 6. "L'Éclipse" satirik jurnalı (1898-1899 illər)

Şəkil 7. "Le Rire" satirik jurnalı (1894-1900 illər)

Artıq qeyd olunduğu kimi, Fransada nəşrə başlamış satirik jurnalların təsiri genişlənir, nüfuzu ölkə hüdudlarını aşır. Maraqlıdır ki, 1841-ci ildə Britaniyada nəşrə başlamış "Punch" ("Panç") adlı yeni həftəlik satirik jurnalın da adı ilk vaxtlar "London le Charivari" ("London Şarivarisi") olmuşdur. Bu fakt öz-özlüyündə 1832-ci ildə Fransada nəşrə başlamış "Le Charivari" satira və yumor qəzetinin nüfuzunu və populyarlığını göstərir və əlbəttə, təsir dairəsinin genişliyini təsdiqləyir. "London Le Charivari"-nin redaksiya heyəti yeni nəşrə başlamış ingilis satirik jurnalına bu adı verməklə jurnalın tənqid istiqamətini, hədəfini, məqsəd və məramını öz oxucularına öncədən çatdırmış, eyni zamanda fransız satirik jurnalı "Le Charivari"-nin inqilabi ruhunu, kəskin satirasını İngiltərəyə gətirməyə cəhd edəcəyinə işarə etmişdir. İlk nömrəsi 1841-ci il 17 iyulunda işıq üzü görmüş "London Le Charivari" jurnalı qısa zaman ərzində İngiltərədə tanınmış və populyarlıq qazanmışdır. Daha sonra jurnalın təsisçiləri və redaktorları onun adını dəyişdirərək ingilis xalq teatrının məşhur personajı Pançla (*Punch – şən, ha-zırcavab, davakar, kefbaz, qozbel və qarğaburun təlxək*) əvəz etmişlər [9].

Haqqında danışılan bu jurnal və qəzetlərin hər biri hansı ölkədə və nə zaman dərc olunmasından asılı olmayaraq, ətrafda mövcud olan nöqsanlara biganə qala bilməyən çoxsaylı rəssam-jurnalistləri birləşdirmişdir. Onların yaratdıqları əsərləri izlədikcə bugünkü tamaşaçının gözləri önündə o illərin siyasi ab-havası, ziddiyyətlərlə dolu olan Avropa cəmiyyəti bütün çılpıqlığı ilə canlanır. Mux-

təlif Avropa ölkələrində dərc olunmuş satirik jurnal və qəzetlər, eləcə də bu mətbu orqanlarında çalışan rəssamların məhsuldar fəaliyyəti və çoxşaxəli yaradıcılığı haqqında çox yazmaq olar. Əslində onların fəaliyyətinin tam şəkildə araşdırılması, əsərlərinin təqdim və təhlil edilməsi ən azı bir neçə ciddi tədqiqat işinin mövzudur. Ona görə də biz satirik mətbuat barədə, eləcə də bu jurnal və qəzetlərlə əməkdaşlıq edən karikaturaçı rəssamların yaradıcılığı, fəaliyyəti barədə ümumi, qısa məlumat verməklə kifayətlənirik. Lakin tam əminliklə deyə bilərik ki, adlarını sadaladığımız bu mətbu orqanlarının səhifələrində dərc olunmuş kiçikli-böyüklü hər bir karikatura və ya satirik rəsm nadir və əvəzsiz sənət nümunəsi və hər bir karikaturasevər üçün böyük sərvətdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Hacızadə B. Karikatura sənətinin formalaşma tarixi. Bakı, "Azəri-dizayn", 2011
2. Ефимов Б. О карикатуре и карикатуристах. М.: Просвещение, 1976.
3. Замятина А. Оное Домье. М.: Искусство, 1954.
4. Hacızadə B. Dünya karikaturası. Bakı, "Şərq-Qərb", 2009.
5. <https://www.ozon.ru/context/detail/id/30457185/>
6. [https://ru.wikipedia.org/wiki/Vanity_Fair_\(британский_журнал\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Vanity_Fair_(британский_журнал))
7. [https://en.wikipedia.org/wiki/Fun_\(magazine\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Fun_(magazine))
8. [http://www.wikiwand.com/de/Eulenspiegel_\(Satirezeitschrift_1848–1853\)](http://www.wikiwand.com/de/Eulenspiegel_(Satirezeitschrift_1848–1853))
9. [https://ru.wikipedia.org/wiki/Панч_\(журнал\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Панч_(журнал))

**EDITION OF “LA CARICATURE” SATIRICAL
MAGAZINE AND EUROPEAN CARICATURE SCHOOL****B.K.Hajizadeh**

The article highlights the role of the satirical press in the development of caricature as a separate genre, and its popularization in society, emphasizes the authority and the political influence of the satirical magazine “La Caricature” (Paris, 1830), which began to be published during the French Revolutionary waves. The author carried out scientific study on Ch.Philipon, editor-in-chief of “La Caricature” magazine and literary theorist’s fruitful and effective activity, and H.Daumier, the main artist of the magazine with a stronger revolutionary will, paying particular attention to their cooperation. The satirical drawings of well-known cartoonists of the era published in the magazine, and distinguished by their critical contents and socio-political assignments, bitter irony and sarcasm are thoroughly analyzed. Involving these cartoons in the study allowed to demonstrate the basics of satirical graphics, penetrate into the essence and storyline and the choice of theme of these drawings and the ways of their artistic solution, as well as to justify the significance and political power of caricature as an art form.

Keywords: cartoon, satirical magazine, criticism, irony, sarcasm, artist, creativity, society

**ИЗДАНИЕ САТИРИЧЕСКОГО ЖУРНАЛА “LA CARICATURE”
И ЕВРОПЕЙСКАЯ ШКОЛА КАРИКАТУРЫ****Б.К.Гаджизаде**

В статье освещается роль сатирической прессы в развитии карикатуры как отдельного жанра, и ее популяризации в обществе, подчеркивается авторитет и влияние сатирического журнала «La Caricature» (Париж, 1830), начавшегося издаваться на волне Французской революции. Автор рассматривает плодотворную и эффективную деятельность главного редактора журнала «La Caricature», литератора Ш.Филиппона, и творчество главного художника журнала О.Домье, уделив особое внимание их сотрудничеству. Основное содержание статьи составляет анализ опубликованных на страницах журнала сатирических рисунков известных художников, чьи карикатуры отличались общественно-политической заданностью, и несли в себе горькую иронию и сарказм. Привлечение к исследованию этих карикатур позволило раскрыть основы сатирической графики, суть и сюжетную линию этих рисунков и пути их художественного решения, а также обосновать на базе веских фактов значение и силу карикатуры как вида искусства.

Ключевые слова: карикатура, сатирический журнал, критика, ирония, сарказм, художник, творчество, общество